

Augustinův spis *De sermone domini in monte*
ThLic. Mgr. Pavel Kaška

POSUDEK VEDOUCÍHO DISERTAČNÍ PRÁCE

21. května 2024

Doktorská práce ThLic. Mgr. Pavla Kašky pojednává o Augustinově spisu *De sermone domini in monte* (= *s. dom. m.*) v komparaci s tematicky blízkými spisy církevních otců třetího až pátého století. Práci tvoří dva základní bloky: první se věnuje spisům antických křesťanských autorů věnovaných „Kázání na hoře/na rovině“; druhý Augustinovu *s. dom. m.* Autor práce se tomuto tématu věnuje dlouhodobě a doktorská práce navazuje na jeho předcházející badatelskou činnost, resp. kvalifikační práce.¹ Oponent rigorózní práce se před třemi roky ptal, „jak se doktorand dál postaví k příliš širokému záběru svého badatelského pole, které svádí k povrchnosti a k příliš všeobecným závěrům“, které nacházel v předchozí práci.² I na tuto otázku by měla dát předkládaná disertace odpověď.

Doktorské studium představuje několik let života doktoranda i vedoucího jeho práce. K posudku vedoucího disertace patří i zhodnotit průběh doktorského studia. Sem patří mj. plodná výměna názorů na různé otázky studovaného tématu. Zde mohu vyzdvihnout názorovou výměnu mezi mnou jako vedoucím práce a studentem, když byla příležitost v rámci doktorandského semináře, diskuse nad rigorózní prací, při předkládání jednotlivých kapitol apod. nabídnout zpětnou vazbu k rodícímu se textu. Student se o téma zajímal, hledal řešení, pro své téma prokazoval dostatečný zápal, který mu také umožnil práci zdárně dokončit. Nutno ale zmínit, že autor často trval na své pozici a argumenty, které bych považoval za relevantní, nebo je alespoň zvážil, by se nějak mohl projevit v pozdějších fázích práce.

Právě na konci svého snažení však doktorand zjevně s odevzdáním práce spěchal, což limitovalo i jeho schopnost zapracovávat připomínky z dialogu s ostatními doktorandy i se školitelem, a projevilo se mj. na popisovaných limitech i zanedbané redakční práci nad textem disertace. Podobně by doktorandovi prospěla další konzultace s místními odborníky na studované autory: k dispozici by mu byli (jen namátkově) P. Kitzler pro Tertuliána, L. Karfíková pro Órigena, Řehoře z Nyssy či Augustina, V. Hušek pro Órigena a latinské autory čtvrtého století, M. Dudziková či M. Marunová pro Řehoře z Nyssy a alegorickou exegezi obecně, J. Pavlík pro antiochijskou exegezi, J. Šubrt pro Jeronýma a obecně pro pozdnělatinskou literaturu, vlastní vedoucí práce pak pro latinské autory a zvláště Ambrože a Augustina atd.: je škoda, že ve větší míře autor disertace nevyužil, protože by se mu nejspíše podařilo vyhnout se v introdukcích učebnicového, a někdy i zastaralého, pohledu na patristické autory. Podobně by bylo velkou pomocí významnější užití překladové sekundární

¹ Pavel Kaška, *Kázání na rovině v podání svatého Ambrože a svatého Cyrila z Alexandrie*, diplomová práce, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta. 2019, <https://theses.cz/id/a8k6bq/>; týž, *Augustinův spis De sermone domini in monte a patristická exegeze Kázání na hoře a na rovině*, rigorózní práce, Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Katedra systematické teologie a filosofie, 2021, <http://hdl.handle.net/20.500.11956/152366>. ² Jaroslav Brož, *Oponentský posudek na rigorózní práci*, <http://hdl.handle.net/20.500.11956/152366>.

literatury v případě témat, o nichž autor pojednává.¹ S ohledem na to, že jsem poslední fáze přípravy práce neznal, považuji za nutné se některým aspektům práce věnovat snad i podrobněji než je obvyklé, a to s cílem poskytnout doktorandovi potřebnou zpětnou vazbu.

Splněním studijních povinností nicméně doktorand prokázal, že je schopen teologicky uvažovat na úrovni potřebné pro doktorský gradus, a potvrdil, že je schopen si práci naplánovat tak, aby byla dokončena.

Struktura práce a její cíle Práci otevírá úvod, který je vhodně strukturován a který představuje mj. *status quaestionis*. V úvodu (s. 9) autor definuje svůj záměr „porovnat [...] prameny a poukázat na odlišnosti v chápání a pojetí Kázání na hoře případně na rovině a vzhledem ke zmíněné výjmenčnosti (*sic*) Augustinova spisu se pokusit nalézt přínos tohoto díla.“ Uvádí, že „základem disertační práce má být především rozbor“ studovaného spisu, a konstatuje, že „je třeba udělat kvalitní český překlad s poznámkami“ (s. 10). Ten součástí disertace není, jakkoli autor na něm již začal pracovat, avšak je otázkou, zda pro doktorskou práci věnovanou konkrétnímu spisu je nutně třeba jeho překlad, když se věnuje originálu. Konstatuje, že teologický rozbor nevyšel ani v jiném jazyce – v kompletní podobě jistě ne, částečné studie autor cituje –, a tak označuje svou práci za „průkopnickou“ (tamtéž). Nutno však uvést, že cíle jsou představeny poměrně široce.

Úvod je nezvykle číslován jako kapitola 1, první kapitola (tj. 2) se věnuje patristickým spisům věnovaným pouze části Horského kázání, tj. blahoslavenstvím či otčenáši.² V další kapitole (3) se pak věnuje komentářům k celému biblickému úseku v Mt 5–7 či Lk 6 od Hilária z Poitiers až po Cyrila Alexandrijského. Obě kapitoly jsou řazeny chronologicky, což je legitimní postup. Nevýhodou této metody je ale nemožnost snadno sledovat návaznost myšlenkového propojení jednotlivých autorů. Autoři jsou pojednání jednotlivě, vazbám mezi nimi je přímo v kapitole věnována minimální pozornost. Autor se vždy snaží uvést autora, jeho spis a exegetickou metodu a namátkově „několik nosných témat, která jednotlivý autor zdůrazňuje a na kterých svůj komentář staví“ (s. 16). Orámování kapitol úvodem a závěrem by jedině prospělo, absence prozatimního závěru na konci kap. 3, na kterou přímo navazuje úvod do *s. dom. m.*, je příkladem místa, kde by se čtenář mohl ztratit a ptát se, k čemu dosavadní četba vedla, co ukázala, a jakým způsobem to bude k užítku v následující kap. 4. Řešením by byl přesun části závěru na s. 194–198, který se právě vazbám mezi jednotlivými výklady Horského kázání věnuje, a který je s ohledem na bádání prezentované v disertaci cenný.

Druhá a nejpodstatnější část disertace se věnuje Augustinovu *s. dom. m.* Po obecném úvodu do Augustinova života a díla se disertace věnuje samotnému spisu, a odtud se vydává tematicky k fundamentálním, dogmatickým a etickým aspektům Augustinova pohledu na Mt 5–7. Následuje závěr, který shrnuje základní charakteristiky textu, a seznam zkratk a použité literatury.

Práce splňuje požadovaný rozsah, jednotlivé části na sebe logicky navazují.

¹ Jeden příklad za všechny: na s. 61–62 autor hovoří o pojmu nebeského království u Ambrože, další vhled by poskytla přeložená studie B. Viviana apod Benedict Viviano, *Království Boží v dějinách*, Praha: Krystal OP, 2008. ² Resp. „kázání na rovině“, pro stručnost obvykle hovořím pouze o Horském kázání.

Formální úprava a jazyk práce V základu práce odpovídá formálním náležitostem. Způsob citací pramenů představuje jednu ze slabin práce: na jedné straně je poznámkový aparát bohatý a výběr literatury není příliš omezený, na druhé straně se autor svým přístupem k citacím patristických pramenů značně odchyluje od zažitého způsobu odkazů na raněkřesťanská díla, kdy používá vlastní způsob zkratk pramenné i sekundární literatury, který může působit zmatečně a je jen těžko kompatibilní se zažitými standardy.¹ Hodnotu práce snižuje také fakt, že autor nepracuje s kritickými edicemi patristických spisů, resp. to nelze poznat: poukazy na kritické edice a ediční řady zcela chybí, podobně i poukazy na ty části citovaných děl, které jsou např. již vydány v češtině.² V případě sekundární literatury není citační úzus zcela konzistentní, někdy je nepřehledně zkratkovitý, případně při popisu *statu quaestionis* uvádí jednotlivá díla citovaná různě, některé názvy děl jsou ponechány v majuskulích (s. 13).

Absence redakční práce s textem disertace se bohužel od první strany projevuje také ve velkém množství gramatických chyb různého druhu a závažnosti. Pro jejich množství uvádím pouze příklady: jedná se o chyby ve shodě přísudku s podmínkem,³ v interpunkci,¹ užití zvrtných zájmen,² psaní malých a velkých písmen,³ ortografii,⁴ užití správného termínu,⁵ a velké množství překlepů.⁷ Ze stylistického hlediska text nadužívá přívlasků

¹ Některé ze zkratk mohou dokonce vyvolat úsměv na tváři, jako v případě spisu *De sermone domini in monte*, který autor označuje zkratkou *Ser. dom. (passim)*. Autor tohoto posudku byl také rád, když jednu ze svých publikací identifikoval pod zkratkou „Vo.“ ² Na s. 116 autor zmiňuje, že některé *sermones* se věnují i Horskému kázání, současně však existující studie a komentáře, např. k *sermones* 56–59/A, dále nereflktuje: viz David Vopřada, *Svatý Augustin. Promluvy o modlitbě Páně*, Praha: Krystal OP, 2019. ³ Např. s. 16: „jak *šli* komentáře za sebou“ (místo *šly*); s. 63: „Počty (*scil.* zřejmě blahoslavenství) jsou symbolické: čtyři Lukášova svědčí o čtyřech základních ctnostech, osm Matoušových zdůrazňují mystické číslo osm“; s. 124: „Problémové otázky ho *zajímali*...“ (místo *zajímaly*). ¹ S. 9: „k Matoušovu□ respektive Lukášovu evangeliu“; s. 11: „U spisů, které se věnují pouze otčenáši□ popřípadě blahoslavenství, nás pak bude zajímat...“; s. 58: „Onen přerod, který má být dále na počátku křesťanského života□ popisuje...“; s. 65: „Jan□ přezdíváný ... Zlatoústý□ se narodil...“; s. 77: „Ano□ v blahoslavenství je odměna“; s. 189: „konat je potřeba ne s nenávisť□ ale s láskou“; s. 191: „Z hlediska trinitární teologie□ později tak rozvinté (*sic*) ve spise *De Trinitate*, se zde Augustin...“; s. 197: „V tom tkví také ona výjmečnost (*sic*) Kázání na rovině□ popřípadě na hoře“. ² S. 9: „Pro Augustina to byla jedna z jeho prvních exegetických prací po svém obrácení ke křesťanství...“; s. 126: „Augustin ... prodělává ... proměnu započatou svým obrácením...“; s. 191: „v celé své tvorbě v něm dochází k pronikavému vývoji“. ³ S. 9: „proti Manichejcům“ (správně s m; podobně na s. 118–119, 128 nebo 191–192); s. 56: „dědicem Alexandrijské exegetické školy“ (správně s a); s. 65 a 100: „patriarchou Konstantinopolským“ (správně s k); s. 79: „svého Betlémského kláštera“ (správně s b); s. 100: „z Antiochijské školy“ (správně s a); s. 125: „Hipponského biskupa“ (správně h); s. 127: „obnově Hipponské církve“ (správně h). ⁴ S. 54: „dvacetdva“ místo „dvacet dva“; s. 82: „mantynely“ místo „mantinely“; s. 144: „zlími lidmi“ místo „zlými“; s. 193: „rozvýjet“ místo „rozvíjet“; s. 195: „*o theios logos*“ místo „*ó theíos lóγος*“; s. 196: „teologicko antropologické“ místo „teologickoantropologické“. ⁵ S. 57: „výkladu ... literárnímu“ místo „liternímu“; ⁶ podobně s. 84 a 136; s. 85: „originálních výrazů“ ve smyslu „původních výrazů“; s. 127: „palimpsest ... se čtyřmi rukopisy“. ⁷ S. 9: „výjmečnosti“ místo „výjmečností“; s. 12: „Pinckiaers“ místo (Servais-Théodore) „Pinckaers“; s. 46: „sryrské“ místo „syrské“; s. 53: „vdodství“ místo „vdovství“, s. 54: „věnuje“ místo „věnuje“; s. 79: „překadu“ místo „překladu“; s. 142: „přepisy Páně“ místo „předpisy“; s. 158: „příprveno“ místo „přípraveno“; s. 191: „rozvinté“ místo „rozvinté“; „nepochybne“ místo „nepochybné“; s. 195: „dajemství“ místo „tajemství“; s. 196: „výjmečně“ místo „výjmečně“; s. 198: „křesťanský“ místo „křesťanský“; „komentátoru“ místo „komentátorů“; s. 199: „předešvím“ místo „předešvím“.

jednotlivých osob i pojmů.⁸ V některých případech užívá značně hovorové výrazivo,⁹ které by se hodilo spíše do mluvené přednášky než knižního textu. Některé formulace pak by si zasloužily vytríbenější stylistické zpracování či úpravu pořádku slov ve větě.¹⁰ V některých případech není stylisticky (nebo dokonce gramaticky) správně utvořena skladba věty.¹¹ Autor nadužívá množného čísla pro vztažení se „nás“ k určitému tématu, což často svádí k moralizujícímu či devótnímu tónu, pro který ve vědecké práci není místo (*passim*).

Metodologie Autor představuje díla jednotlivých autorů na základě přehledové literatury;¹ V samotném textu kapitol 2–3 však neobsahuje komparaci a sledování myšlenkových proudů v exegezi Horského kázání, které si autor nechává až do závěru na s. 194–198. Je otázkou, zda by se práce nemohla rozmáchnout k analýze témat symptomických pro to které období a oblast, což by umožnilo práci dále využít pro studium *hot issues* církevního života třetího až pátého století. Stejně tak by bylo možné se mnohem intenzivněji věnovat paternitě jednotlivých myšlenek a linií, na nichž na sebe jednotliví autoři ve výkladu Horského kázání navazují.

Vedoucí práce má pochopení pro zaujetí myšlením a postavou toho kterého církevního otce, Augustina nevyjímaje. Předkládaná disertace ale na některých místech následuje spíše hagiografický či panegyrický žánr, který šetří kritickým odstupem při posuzování produkce či myšlenek církevního otce. Samo o sobě by asi nevadilo, když např. na s. 9 autor hovoří o Augustinovi jako „nesporném géniovi teologie“ nebo na s. 190 o „geniálním exegetovi, kterým Augustin bez pochyby (*sic*) byl“, avšak u disertace by se dala očekávat nuancovanější pozice, která bude schopná pojmenovat i slabší či rozpornější části (nejen) Augustinovy osobnosti a myšlení. Nutno dodat, že v samém závěru práce autor kriticky hodnotí např. Augustinovu pozici ohledně těla a tělesnosti, avšak domnívám se, že není nezbytně nutné např. na s. 135 psát: „Nemůžeme přehlédnout také Augustinovu vytríbenou logiku, kdy se pomocí několika trefných úvah dostává ke zcela překvapivému výkladu.“ Diskutabilní mohou být také věty náležející spíše do žánru zbožné literatury, jako např. na s. 152: „Kristus je Augustinovi také příkladem v nastavení druhé tváře“ nebo na s. 158:

⁸ Např. není jasné, jak ke svému závěru došel, např. když uvádí, že Augustinův výklad kréda roku 393 představuje vyvrcholení jeho činnosti (s. 125). ⁹ S. 10: „udělat kvalitní překlad“; s. 16: „opět to vezmeme chronologicky“; s. 186: „jakoby [*sic*] na nejvyšším levelu stály milosrdenství a spravedlnost jako synonyma“; s. 200: „spravedlnost a její fungování“. ¹⁰ Namátkou s. 184: „Pro Augustina jsou dokonce synonymem přívlastky spravedlivý a svatý“; s. 190: „... hlubší studii, kterou my zde udělat nemůžeme“. ¹¹ Např. s. 190: „Jsme ‚děti živeny převážně láskou‘“; s. 193: „otázka spravedlnosti ... se může ... zdát u Augustina poněkud ‚překvapivým‘“; s. 194: „Již první z nich ─ Tertulián ─ vidí v této modlitbě shrnutí celého evangelia tedy ve smyslu evangelijního učení.“ ¹ Např. užití Novákových úvodů z edice *Patristická čítanka* na s. 20, o jejichž užitku ve vědecké práci lze s úspěchem pochybovat. Právě v případě Tertuliána – ale nejen jeho – již existují relevantní překladové i původní české studie, které jsou recentní a odborně mnohem více vypovídající o současném poznání daného autora. Jako příklad lze zmínit pasáž o dataci a vzniku Ambrožova *Expositio evangelii secundum Lucam*, kde se autor práce drží tradičního Palanquova datování, i když naše poznání procesu kompozice díla je již o mnoho dále, a dílo již nelze datovat mezi roky „377–388“: srov. G. Visonà, *Cronologia ambrosiana. Bibliografia ambrosiana*, SAEMO 25–26, Roma–Milano: Città Nuova – Biblioteca Ambrosiana, 2004, s. 95 uvádí rok 390 a na s. 96–99 uvádí stav bádání i důvody pro tuto pozdější dataci.

„O posmrtném životě není možné rozjímat jen tak.“² V některých případech čtenáře mohou napadat i jiné významy, než které měl autor zřejmě na mysli, jmenovitě na s. 197: „Po takovém vyprázdnění vzniká hlad, touha po ctnostech a člověk se stává pravým učedníkem.“

Limity práce lze spatřovat také na úrovni argumentace, zvláště tam, kde autor označuje to a ono za „samozřejmé“ nebo když dokládá úspěchy jednotlivých církevních otců okolnostmi, které průkazné zdaleka nejsou.³ Již zdůvodnění, proč „je tedy třeba udělat exegetický i teologický rozbor tohoto jedinečného díla“, se zakládá pouze na tom, že se „jedná o jeho (*scil.* Augustinovu) vůbec nejstarší exegetickou práci“ (s. 9): to by ale jako samotný důvod zcela nestačilo. Podobně na s. 10 při popisu své plánované práce uvádí, že „samozřejmě vzhledem k charakteru evangelijního textu bude největší těžiště v morální teologii“ – avšak blíže nevysvětluje, jaká je přímá souvislost mezi Horským kázáním a morální teologií, protože tato souvislost samozřejmě není. Když kritizuje Caruanovu studii k italskému překladu Augustinova spisu, uvádí: „bohužel tento pokus o pochopení spisu není založen na teologickém rozboru díla, ale snaží se proniknout do spisu pomocí postupného výkladu jednotlivých pasáží Kázání na hoře s velkým důrazem na blahoslavenství, což je *samo-zřejmě metodicky naprosto nevhodné a na výsledku se to pak výrazně projevuje*“ (s. 12). Problémem je, že čtenáři není jasné, proč by takový přístup měl být „metodicky“ (*sic*) „samozřejmě“ a „naprosto nevhodný“, a autor to dále nerozebírá a nevysvětluje. To je také příklad příležitostných tautologií, např. když např. na s. 18 autor uvádí, že v textu Mt 5–7 „najdeme souhrn *základních křesťanských pravidel* a přikázání z Kázání na hoře samozřejmě nemohou chybět. Kromě těchto přikázání obsahují také celý text otčenáše. Můžeme si všimnout, že hned od počátku bylo tedy Kázání na hoře vnímáno jako soubor *základních křesťanských pravidel*“. Podobně na s. 55 o Ambrožovi autor tvrdí, že jeho „dílo je *typické* jak velkým vlivem Origena, tak důrazem na morální smysl, tak i svou *typickou* exegetickou metodou“.

Současně bych uvítal pozornější práci s žánrem studovaných spisů, např. opět v případě Tertuliánova *De oratione*, kde se nejedná primárně o exegetický, ale katechetický text, což ovlivní i autorovy závěry.¹ V některých případech se lze setkat i s anachronismy, např. když se o Efrémovi Syrském tvrdí, že „jeho škola se zde (tj. v Edesse) stala součástí *kněžského semináře*“ (s. 44). Na jiném místě je řeč o „gardových oddílech“ či „náčelníkovi císařova kabinetu“ (s. 52 pozn. 425), což jsou pojmy pozdněantické historiografii neznámé. Podobně se mu někdy nedaří hovořit v kontextu dobových reálií, např. když na s. 126 tvrdí, že „knihu o Boží Trojici si přečte především teolog intelektuál, ale knihu, která vykládá text evangelia, si s chutí přečte každý, kdo nějakému místu v evangeliu nerozumí“ – zde nejsem přesvědčen ani o schopnosti a možnosti pozdněantického „obyčejného“ člověka číst, ani o všeobecné chuti číst biblické komentáře, a to jak v pozdní antice, tak dnes.

² Neznamená to, že by kritický postoj zcela chyběl, avšak např. na s. 157 je takové stanovisko poměrně kryptické a autorovu argumentaci lze sledovat jen obtížně: „Nebe je otevřené jen velkým. Tak kontroverzně vykládá výrok o rušení přikázání. Malý možná do nebe vůbec nepřijde. I když se zde nepochybně jedná o určitou rétorickou hru, Augustin naznačuje, že nejen, že není jisté, kdo do nebe přijde, ale že brána může být užší, než si myslíme. Jedná se totiž o město Jeruzalém, jako symbol obce, kde jsou jen spravedliví a svatí.“ ³ Dobrým příkladem takové praxe je „důkaz“ Ambrožova kazatelského úspěchu Augustinovým obrácením na s. 53. ¹ „Tertulián tedy oproti ostatním komentátorům evangelia nepřikládá nějaký zvláštní význam celému Kázání na hoře, ale jen jeho části, totiž modlitbě otčenáš“ (s. 20). To, že se Tertulián nevěnuje zbytku Horského kázání, neznamená, že by jej text nezajímal, ale bylo by třeba všimnout si, jaké je u tohoto spisu *intentio auctoris*.

Domnívám se, že ani oblasti metodologie a věcné argumentace absence pečlivější redakce textu neprospěla: kdyby autor textu věnoval delší čas, zřejmě by byl schopen množství nejasností, pleonasmů a neobratných formulací snadno opravit. V originálnější části práce (zvl. kap. 2–3), totiž tam, kde autor práce pojednává o nauce jednotlivých církevních otců spojené s Horským kázáním, by redakce prospěla i plynulosti textu a jeho logické návaznosti: text tu často působí jako souhrn paratakticky položených vět, které spolu souvisí pouze marginálně. Někdy není jasné, proč jsou věty popisující ten či onen pojem vedle sebe položeny, a jaká je vnitřní logika odstavce či kapitoly.¹ Stejně tak autor opomíjí jak biblický kontext dané nauky (když se jedná o komentář ke konkrétnímu verši Mt 5–7, který však sám neuvádí), a také historický kontext, který často osvětluje důvody toho, co daný autor uvádí.² Jiným příkladem pak může být zmínka o tom, že Chromatius z Akvileje „používá i klasická exegetická slova *typus* a *figura* (s. 91): to je sice pravda, ale bez hlubšího zamyšlení se nad významem těchto termínů (a jejich řeckých předloh) v patristické exegezi a jejich proměně mezi druhým a pátým stoletím nedává informace mnoho smyslu a vyznívá banálně či dokonce jako výpisky z četby jednotlivých patristických textů.³ To jistě nebylo autorovým záměrem, a na to poukazují, když píšou o potřebě text disertace pro knižní vydání dopracovat nejen na formální, jazykové, ale i obsahové rovině. Stejně tak by práci napomohly závěry na konci jednotlivých kapitol; např. shrnutí veškerého *Nachleben* studovaného spisu do dvou řádků na s. 193 nelze hodnotit jako dostatečné.

Předkládané závěry V závěru autor přednáší základy založené na analýze textů a témat představených v kap. 2–4. Je schopen identifikovat rozmanitost exegetických přístupů k Horskému kázání a. uvádí i shodu vykladačů na etických aspektech vyplývajících z povahy Ježíšových maxim v Mt 5–7 a Lk 6. Disertace doporučuje další výzkum patristických výkladů Horského kázání se zaměřením na méně známé autory a texty. Tento výzkum by podle autora mohl přinést další poznatky o raně křesťanských tradicích a obohatit současnou exegezi. Zde bych se s autorem disertace rozcházel: spíš než širší „pokrytí“ by mě zajímaly konkrétní a hlubinné soudy do jednotlivých autorů, komentářů, výkladů jednotlivých biblických míst v interdisciplinárním kontextu, což by napomohlo nejen historickoteologickému poznání, ale také širšímu uchopení systémové podoby křesťanství v různých časech a místech prvních křesťanských staletí. To by byla cesta nejen k širšímu poznání, ale potenciálně k novému paradigmatu v intencích Kuhnovy teorie revolucí ve vidění světa. Autor také identifikuje jako stěžejní pojem Augustinova *s. dom. m.* spravedlnost, a je

¹ Příkladem může být podkapitola „Pravda“ na s. 137–138. ² Jako příklad lze uvést začátek Jeronýmova komentáře k Mt 5, kde se roku 398, uprostřed origenistického sporu, Jeroným vymezuje proti Olivové hoře jako místu, kde bylo proneseno Horské kázání (s. 83): tento výpad dává smysl pouze v historickém kontextu sporu mezi Jeronýmem, usídlým v Betlémě, a bývalým přítelem (a nyní „škorpiónem“) Rufinem, který pobýval v klášteře právě na Olivové hoře. Vedle toho, že chce Jeroným označit místo, kde byla pronesena Ježíšova blahoslavenství, si tu vyřizuje osobní účty a snaží se oslabit autoritu významného podporovatele Órigenových spisů a jejich neúnavného překladatele do latiny. Podobným způsobem se ale interpretace exegetického textu rozmazává i v jiných případech. ³ Ke zvážení by byly i takové zmínky, jako na s. 115 ta o Augustinovi, jenž „také sepisuje mnoho svých významných spisů“. Větším takovým úsekem je popis Augustinova komentáře jednotlivého verše v *s. dom. m.* na s. 132, kde autor popisuje běžnou antickou komentářovou formu typickou nejen pro biblickou exegezi, ale i pro filosofii, literární vědu či právo. Stejně tak věty typu: „Je třeba si uvědomit, že kázání pravdy je přední záležitost, naopak služba tělu podružná“ (s. 136), i když je jasné, že reprodukují – např. v tomto případě – Augustinovu pozici.

také schopen naznačit, že se jedná o důraz dohledatelný i u Efréma a Ambrože. Propojení spravedlnosti s milosrdenstvím a láskou pak označuje za originální Augustinův přínos. kexegezi Horského kázání. Současně pojmenovává skutečnost, že Augustinova reflexe těchto pojmů prodělá během jeho dalšího působení další vývoj, a současně si uchová závažnost, s níž se lze setkat již v *s. dom. m.* z roku 394.

Diskuse a závěrečné hodnocení K rozpravě pokládám kandidátovi následující okruhy otázek:

1. Při studiu předkládané práce se zamýšlím nad způsobem autorovy práce se žánrem jednotlivých studovaných spisů. Většina z nich by spadala do skupiny *sermones* či *tractatus*, nicméně nikoli všechny. Mohl by reflektovat rozličné zaměření jednotlivých spisů (homiletické, mystagogické, katechetické, exegetické) s ohledem na jejich obsah?
2. Jakým způsobem lze na přehledovou práci představenou v první části této disertace navázat při studiu patristické exegeze Horského kázání? Existují k tomu nějaké recentní publikace, např. v řadě *Encyclopedia of Bible and its Reception*?
3. V případě Augustinova *s. dom. m.* se jedná o velmi rané dílo, které bude v další části biskupova života překonáno. Jakým způsobem se posouvá Augustinova reflexe klíčových pojmů spravedlnosti, milosrdenství a lásky v jeho pozdějších spisech?

Je jasné, že disertace nemusí a nemůže být dokonalá. Dotkl jsem se jejích limitů, ať se jedná o nedokonalost v redakční i komparační práci, spíše střídá práce se sekundární literaturou, vysoce nepřehledný, nestandardní a paradoxně proměnlivý citační úzus, některé zkratkovité formulace, které by si zasloužily prohloubení apod. Jedná se ale o obtížné a velmi široké téma, jak v případě přehledu patristické exegeze Horského kázání, tak Augustinova *s. dom. m.* Krom toho i v mezinárodním měřítku se jedná především v případě Augustinova spisu o práci stále průkopnickou: autor se věnoval velice zajímavému a relativně málo probádanému tématu, navíc byl schopen formulovat závěry, které se mohou stát prostorem dalšího bádání. Ačkoli text práce ještě není zralý pro knižní publikaci, přesto je práce pro širí svého záběru hodna pozornosti a domnívám se, že může být obhájena: kandidát může v průběhu diskuse poukázat na její kvality a zdůraznit pozitivní prvky svého výzkumu. Může také naznačit, jakým způsobem by se představená práce mohla nadále v jeho profesním životě rozvíjet. Jsem přesvědčen, že po přepracování pro účely knižního vydání, nejlépe s komentovaným českým překladem *s. dom. m.* má práce potenciál stát se základem hlubšího porozumění exegetických přístupů „raného Augustina“. Jako práce kvalifikační, s ohledem na závažnost tématu i kontextu doktorského studia kandidáta, však dle mého názoru obstojí.

doc. David Vopřada, Dr.